

DE RIJSTGODIN OP MIDDEN-CELEBES, EN DE MAANGODIN

DOOR

ALB. C. KRUYT.

Wij zijn gewend te spreken van een rijstgodin, en daarom doe ik het ook. Ik moet echter al dadelijk opmerken, dat de rijstgodin op Midden-Celebes geen godin in den gewonen zin van het woord is. Wij moeten niet denken, dat zij het is die rijst geeft en laat groeien. Bij het aanleggen van een akker, bij het planten van de rijst, bij ziekten van het gewas, kortom in den tijd van den akkerbouw worden bij alle volken van Midden-Celebes de goden aangeroepen, tot wie ook in alle andere omstandigheden des levens wordt gebeden: de Heer des hemels, de Schepper.

Van de rijstgodin is eerst sprake, wanneer het gewas vrucht heeft gezet. Het heet dan overal in Midden-Celebes, dat de rijstgodin op het veld komt om de korrel in de aar te brengen. In den tijd van het vruchtzetten der rijst moet men heel voorzichtig zijn om het proces niet te verstoren, om de rijstgodin niet boos te maken, zooals het heet, zoodat ze haar werk niet doet. Na afloop van den oogst, wanneer de korrel in de aar is, wordt dan ook algemeen aan de rijstgodin haar afscheid gegeven, ze mag dan weer naar haar verblijfplaats terugkeeren met de boodschap: „Ga nu terug naar uw woning, en kom het volgende jaar weer, als we u roepen”, d.w.z. als de aren zich aan den halm ontwikkeld hebben, kom dan weer de korrel daarin brengen.

Er wordt dan een offer voor haar gereed gemaakt, dat zij als teerkost op den weg naar haar woning kan meenemen. In de Poso-streek heeft dit terug laten gaan van de rijstgodin op een voor ons vrij oneerbiedige wijze plaats: Wanneer alle plechtigheden bij het oogstfeest zijn afgelopen, gaan de leidsters bij den oogst met de „rijstmoeders” van de verschillende akkers op den rug in optocht zevenmaal om een rijstblok heen, dit aan haar linkerhand latend. De voornaamste van haar stampt zevenmaal in het leege blok, waarop de anderen meestampen in een bepaald rythme. Als men dit een oogenblik gedaan heeft, wordt het overal door jan en alleman nagevolgd; men kan dan eenige dagen achtereen van alle kanten het

aardige rythme op rijstblokken en op planken hooren kloppen. Dit heet *motanggoli*; hiermee worden de rijstblokken ingewijd, en de bedoeling wordt uitgedrukt in het rijmpje:

Stampt er nu maar lustig op los,
en werpt de rijstgodin opwaarts.

Wanneer men de rijst niet eerbiedig behandelt, wordt de godin boos, en dan neemt ze de korrel weer uit de rijst weg: de rijst wordt loos. Vooral bij de West-toradjas kent men veel verhalen, waarin verteld wordt hoe de rijstgodin, gewoonlijk in de gedaante van een oude vrouw, bezoeken bij de menschen op aarde komt brengen, soms als een weldoende fee, wanneer arme lieden haar vriendelijk ontvangen, soms als een wrekende heks, wanneer men haar ruw bejegent of achteloos met de rijst omgaat. In het eerste geval bezorgt ze den menschen een schuur vol rijst, in 't andere geval doet ze de aanwezige rijst uit de bergplaats verdwijnen, en brengt de booze lieden tot armoede door elk jaar na te laten de korrel in de rijst te brengen.

Deze rijstgodin worde niet verward met wat gewoonlijk „rijstmoeder” wordt genoemd. Onder deze laatste wordt verstaan een extra groote bos rijst, die als de moeder van de andere bossen wordt beschouwd. Deze bos moet de andere bossen, de kinderen, bij elkaar houden. Daarom wordt zij gewoonlijk onder of bovenop den stapel rijst in de schuur geplaatst, en zij wordt het laatst van alle gegeten.

We zien dus, dat de rijstgodin alleen voor de korrel, voor de vrucht van de rijst zorgt. Dit blijkt ook uit den naam dien ze draagt. Bij de Bare'e sprekende Toradjas heet zij Lise. Dr. N. Adriani heeft aangetoond, dat dit *lise* identiek is met het Sa'dansche *lise*, Mak. *lisere*, Boeg. *lise* „zaad, zaadkorrel, inhoud”. Dit Oost-toradjassche *lise* vinden wij bij de West-toradjas terug in Isi, dat wel niet anders kan zijn dan het uit het Mal. overgenomen *isi* „inhoud”, „vulsel”, want het Toradjasch kent dit woord niet.

Bij de Lore-, Koro- en Koelawi-groepen vinden we Boeriro, als degeen die de korrel in de rijst brengt, en dit woord moet dan ook volgens Woensdregt „van rijstkorrels voorzien” beteekenen.

Bij de Kaili-, Sigi- en Pakawa-groepen van de West-toradjas heeten de rijstgodinnen (want hier spreekt men van haar in het meervoud) *maja*, ook *samaja*; het „maja-dom”. Evenals het pas genoemde *isi* moet ook *maja* zijn overgenomen; het kan wel niet anders zijn dan het Mal. *majang* „de aar van granen”.

In Mori heet de rijstgodin Oeë alemba „heer van de rijst”. Maar *alemba* is niet het gewone woord voor „rijst”; *alemba* beteekent „wat gedragen (gepikeld) wordt”, dit zijn de bossen rijst, de saamgebonden aren. Ook hier dus weer staat de rijstgodin alleen in verband met de vrucht, de korrel van het gewas. Oeë alemba hoort men soms

soemanga mpae „levensgeest van de rijst” noemen. Maar aangezien deze naam nimmer in de aanroepingen tot Oeë alemba wordt gezegd, mogen we aannemen hier met een ingevoerd woord te doen te hebben.

De plek waar men denkt dat de rijstgodin neerdaalt en woont, is de plaats waar de voorgangster bij den oogst begint met het snijden van de rijst. Daartoe worden overal op Midden-Celebes drie of vier rijststoelen bijeen gebonden; daar wordt een offer neergelegd, en dan wordt de godin verzocht daar neer te dalen. Als voorbeeld van zoo'n aanroeping deel ik hier mee den aanhef van het gebed in Mori: „O, Rijstgodin, daal neder, dat gij niet ziet naar andere menschen, maar mij, zie gij mij aan, opdat gij voor mij doet zijn, wat ik zoek”, d.i. dat gij alle rijstaren voor mij doet zijn, mij heel veel schenkt.

Bij de West-toradjas wordt niets gevonden van een verpersoonlijking van de rijstgodin. Men verzoekt haar neer te dalen, en legt daartoe een offer neer, en men vraagt haar later na afloop van den oogst heen te gaan, waarvoor men teerkost voor haar neerlegt.

Bij de To Mori wordt zij meer persoonlijk gedacht. Hier worden haar bij het afscheid geven, behalve een pakje rijst met ei als teerkost, ook een stang suikerriet gegeven als wandelstaf; eenige bloesems der komkommer als oorbellen, wat kokosolie om er de haren mee in te wrijven, en ten slotte nog een aar jobstranen, die zij als pluim op 't hoofd kan steken.

Nog verder in de verpersoonlijking van de rijstgodin gaan enkele stammen der Oost-toradjas. Aangezien wij in ons boek „De Bare'e sprekende Toradjas” weinig over de rijstgodin hebben geschreven, wil ik hierbij wat uitvoeriger stilstaan, te meer, daar Lise, de rijstgodin der Oost-toradjas, de hoofdfiguur in mijn beschouwing zal zijn. Ik maak hierbij gebruik van de aantekeningen van Dr. Adriani, die vooral over de poëzie, die bij deze plechtigheid te pas komt, van groote waarde zijn. Die poëzie zal ik echter niet weergeven, omdat ik dan te uitvoerig zou worden.

Zooals gezegd, wordt de rijstgodin geacht neer te dalen op de plek waar men de eerste zaarijst geplant heeft, en waar men later begint met de rijpe aren te snijden. Bij de 3 of 4 rijststoelen, die daar gebonden staan, is een laag rekje gemaakt, waarop de bosjes rijst liggen, die door de voorgangster op den eersten dag van den oogst zijn gesneden, ook wel de halmen, die bij het eindigen van elke dagtaak daar zijn neergelegd. De voorgangster zet nu haar oogstkap op, en snijdt de aren van de saamgebonden stoelen. Onderwijl nemen haar gezellinnen de kleine bosjes rijst van het rekje, buigen elk bosje tot een ring en leggen die in een mandje waar onderin sirihbladeren en tooverkruiden zijn gelegd. Op elk der hoeken van de *pepe* genaamde mand wordt een pinangnoot aangebracht en een bloeiwijze

van de *kandoroengi*, een soort Cordilyne, bij wijze van pluim. In het midden van de holte, opengelaten door den omgebogen rijstbos, wordt een vijfde pinangnoot gestoken, waarvan de bast fraai is ingesneden. In kleine mandjes (*roko*) wordt gekleurde rijst gestopt. Stukjes dooier van hardgekookte eieren worden erop gestrooid, en het geheel wordt met gekauwde kruiden bespogen. Al dit werk geschiedt onder het zingen van 7 strofen van den *tawanggoe*-zang.

Wanneer de aren van de saamgebonden stoelen zijn gesneden, worden de stoppels van elken stoel in een knoop gedraaid en met gekauwde kruiden en sirih-pinang bespogen. De dikste knoop wordt nu als vrouw aangekleed. Dit is Lise, de rijstgodin. Zij krijgt een sarong van gewezen stof en een jakje van beschilderde foeja aan. Over den stoppelknoop wordt een touwtje met twee ijzeren ringetjes gehangen, die oorversierselen voorstellen, en over den kop van den stoppelknoop wordt een katoenen hoofddoek gebonden, waaruit de oorringen naar beneden hangen. In den hoofddoek wordt een *kandoroengi* gestoken als pluim, en een klein mandje met gekleurde rijst wordt onder den hoofddoek gestopt als haar levensgeest (*tanoana*). Ook krijgt zij een snoer kralen om, die alleen bij offerplechtigheden wordt gebruikt. Daar de stoppelknoop nauwelijks een voet hoog is, ziet het geheel er onooftlijk uit, als een zittend dwergvrouwtje.

Nu worden de zoeven genoemde mandjes met gekleurde rijst om haar heen gezet, en dan scharen de voorgangsters bij den oogst zich er om heen, en eten wat van de rondgedeelde, in bamboes gekookte pakjes rijst (*winaloe*), als een afscheidsmaal met Stoppel-Lise. Na den maaltijd worden de halmen van de saamgebonden stoelen, met de bosjes rijst die op het rek liggen tot één grooten bos samen-gevoegd. Nu ontdoet de leidster van de plechtigheid de Stoppel-Lise van haar kleeren, en daarmee wordt de pasgemaakte bos bekleed; de stelen van de rijst zijn hierbij naar boven gekeerd. Onder dit verkleeden zingen de vrouwen weer een aantal akkerliederen. Over de ontkleede Stoppel-Lise wordt nog een touwtje gehangen met een sirih-vrucht aan het eene, en een pinangnoot aan het andere einde, zoodat ze van haar tooi alleen nog maar de oorhangers heeft overgehouden.

Als de Rijst-Lise is aangekleed, neemt de leidster een rijststengel, maakt er een fluitje van en blaast er Lise zevenmaal mee op de kruin; daarna mogen allen op fluitjes of trompetjes van rijststroo blazen. Vervolgens wordt Lise in een draagmand (*pepe*) gezet, omringd door regenmatjes en tasschen met kruiden, zoodat ze goed stevig zit. Het geheel wordt met een regenmatje overdekt. De leidster draagt nu de mand met Lise naar de plek waar de gezamenlijke maaltijd wordt gehouden, gevolgd door de andere voorgangsters bij den oogst, die tot dezelfde akkergemeenschap behooren, en dan heeft

de groote oogstmaaltijd plaats, waarbij het gewoonlijk zeer vroolijk toegaat.

Wanneer de oogstmaaltijd is afgelopen, en de aangekleede Rijst-Lise in de mand (*pepe*) is gezet, begeeft men zich naar huis. Onderweg worden de liedjes gezongen, waarmee Lise naar haar woning in het geestenland der Woerake wordt teruggeleid.

Ik heb die liedjes vrij vertaald op rijm gebracht om een indruk ervan te geven. Naar den inhoud geven ze vrijwel weer, wat ermeê bedoeld wordt.

Bij het begin van den tocht begint men te zingen:

Mijn afscheidsgeschenk op aarde
is een baadje van veel waarde
van boven geef ik tot afscheid
een baadje van veel heerlijkheid.
Lise, onze makker op aard,
Gij gaat naar waar ge vroeger waart.
O Lise, hoogverheven vrouw,
gij keert weer naar het hemelblauw.

Daaraan verbindt men dadelijk het verzoek om het volgende jaar toch vooral terug te komen.

Lise, der schoone planten heer,
daal toch heel spoedig tot ons neer,
de rijst die hier blijft, wacht u weer.
Moeder van den wensch der magen,
wil uw komst toch niet vertragen,
onze rijst blijft om u vragen.

Dan worden de plekken genoemd, waar de Rijst-Lise met het geleide stilhoudt om uit te rusten:

Op „Vlakken steen” in 't hemelruim
bereiden wij een sirih-pruim.
Rustend op den steen zoo groot,
genieten wij den pinangnoot.

Maar als het er op aan komt, dat men zal opstijgen in de lucht, en daartoe de zonnehoed moet worden gebruikt, merkt Lise, dat zij den hare op aarde heeft achtergelaten. Ze zendt een jongetje terug om hem te halen:

O Ira ngkolo, daal toch neer,
mijn zonnehoed vergat ik weer.

Het kind vraagt:

Zeg mij, waar hebt ge hem gezet?

en Lise antwoordt:

Ik meen toch op der planten bed.

Als het kind met den hoed terug is, en de reis wordt voortgezet, ziet de jongen een fraaijen stroom, en zingt:

Wat water zie ik daar stralen
met een bed van louter kralen.
Wat water is aan gindschen kant,
Slechts armingen liggen in 't zand.

Daarop antwoordt Lise:

't Is moeders badplaats zou 'k meenen,
Vol van zon doorgloeide steenen.
Moeders badplaats bevindt zich daar,
en de steenen glinsteren maar.

Dan komen ze in het dorp der luchtgeesten, en Lise ziet een kind op 't erf spelen, dat Wokoe woë heet, aan wien ze naar de trap van de woning vraagt:

Wokoe woë, mijn lieve kind,
wijs mij, waar zich de trap bevindt.
Wokoe woë, mijn kleine man,
dat ik maar gauw naar boven kan.

Dan antwoordt het kind:

Op de bank met negen vloeren
rusten zij die 't eten roeren.
Van de bank van negen lagen
Klimt ge op, wilt g'eten vragen.

Als ze in huis zijn gekomen, begint Ira ngkolo te dreinen om een tol. Lise geeft er hem een met de woorden:

Houd spoedig op met dat gedrein,
hier hebt g'een tol van schoone lijn,
met een koord van zilver fijn.

Als Lise in de schuur is gebracht, wordt zij van haar kleeren ontdaan, en de bos rijst wordt midden in de schuur gezet, waarom en waarop straks de heele opbrengst van den oogst wordt opgestapeld. De kleeren worden eerst boven de deur gehangen, zoodat ieder die rijst binnenbrengt er met de bossen, die op den rug gedragen worden, langs strijkt. Is alle rijst binnengebracht, dan worden de kleeren en sieraden opgeborgen in de mand, waarin Lise naar huis is gebracht, en die in de schuur bewaard blijft.

Wanneer men begint met het ontginnen van den nieuwen akkergrond, doet degeen die het eerst wat van den grond schoonmaakt, de kralen van Lise om; zoo doet ze ook bij het schoonmaken van den afgebranden akkergrond. En als het veld beplant zal worden, trekt degeen, die de zaairijst aan de plantsters uitdeelt, de sarong aan, waarmee Lise bekleed is geweest.

Zooals gezegd is, wordt de vereering van de rijstgodin bij andere

Oost-toradjastammen niet zóó gedramatiseerd, als hier van Lage en Onda'e is verteld. Overigens geschiedt het naar huis brengen van den voornaamsten bos rijst, die vaak vereenzelvigd wordt met de rijstmoeder, overal met eenige plechtigheid. De rijstgodin brengt de korrel in de rijst. Is dit gebeurd, dan mag ze weggaan, en is het de taak van de rijstmoeder om haar kinderen bij elkaar te houden, opdat het voedsel niet op de eene of andere manier verdwijne.

We komen nu tot de vraag: Wie is die rijstgodin? Of, wat op hetzelfde neerkomt: Waar woont zij? Doet men deze vraag rechtstreeks aan de bewoners van Midden-Celebes, dan is het antwoord steeds: In de lucht. Bij een aantal groepen van de West-toradjas is de rijstgod (want men denkt hem zich hier mannelijk) Boeriro. Bij de Lore-groep, vooral bij de To Bada' is hij geheel en al een god geworden, de evenknie van Alatala, den Schepper. Zijn speciale bemoeienis is de landbouw. Maar bij de Koro- en Koelawi-groepen heeft Boeriro zijn oorspronkelijken zin behouden: hier is Boeriro een sterrenbeeld, dat bij de Oost-toradjas bekend is als „Haan". Tot dit sterrenbeeld behooren de Pleiaden, de gordel van Orion en Sirius. Men ziet in deze sterrenconstellatie een haan, waarvan eerstgenoemde sterrengroep de kop is, de tweede het lichaam, en de derde ster de staart voorstelt. Deze vogel zou vroeger op aarde geleefd hebben. De Oost-toradjas brengen hem ook in verband met den landbouw: Toen deze haan nog op aarde leefde, voorzag hij zijn meester van rijst; telkenmale als hij kraaide, braakte hij rijst uit. Eens echter werd hij getroffen door een stamper, waarmee de door hem voortgebrachte rijst ontbolsterd werd (sommigen zeggen, dat een slavine hem met opzet daarmee sloeg). Hierdoor brak zijn vleugel, die aan het sterrenbeeld te zien is in het zwaard van Orion. Hierdoor ontstond deelde de vogel zijn meester mede, dat hij niet langer op aarde kon blijven, maar dat hij voortaan van den hemel af de menschen aanwijzingen zou geven, hoe ze moesten doen om aan rijst te komen. Volgens anderen was de vogel niet meer in staat om bij het snelle toenemen van het aantal menschen voor allen rijst te braken, waarom hij naar den hemel verhuisde om vandaar uit door zijn gekraai het gewas te bevruchten.

De genoemde Koro- en Koelawi-groepen nu roepen dat sterrenbeeld bij het vruchtzetten van de rijst en bij het oogsten op deze wijze aan: „O Pleiaden, gordel van Orion, Sirius; gij Boeriro, breng de korrel in de rijst". En bij het eind van den oogst geeft men aan Boeriro zijn afscheid, en gaat deze weg. Dan toch vertoonen deze sterren zich een poos lang niet aan den nachtelijken hemel. Boeriro is weg, dat wil dus zeggen: hij geeft geen korrel in de rijst, als men in dien tijd zou planten.

In alle mythen, waarin sprake is van het sterrenbeeld Haan, ver-

schijnt deze vogel als de metgezel van de zon, een combinatie, die zijn oorsprong heeft in de voorstelling, dat de haan de zon door zijn gekraai roept. Wanneer men de Toradjas hiernaar vraagt, ontkenmen zij dit, maar uit gezegden, dat de zon niet helder zal schijnen, wanneer de hanen tegen den morgen verward dooreen kraaien, en dergelijke voorspellingen, blijkt, dat men vroeger een rechtstreeksch verband tusschen de zon en den haan heeft gezocht. In de mythen wordt de jongeman, die de zon voorstelt (de zoon van hemel en aarde) steeds door een haan vergezeld. Terwijl nu bij de To Bada' de naam Boeriro gegeven wordt aan den meester van den haan, dus aan den zonnegod zelf, denkt men bij de andere groepen bij dezen naam nog aan den vogel. Dit moet dan ook de reden zijn, dat bij de eersten het sterrenbeeld niet wordt aangeropen en vereerd, terwijl dit bij de laatsten wel het geval is.

Zooals gezegd is, kennen de To Mori en de Oost-Toradjas ook den Haan, die naar den hemel verhuisde en een sterrenbeeld werd. Maar bij deze volken wordt dit sterrenbeeld ook niet aangeropen en vereerd. Wel moet men zich voor het planten houden aan den tijd, die door het sterrenbeeld wordt aangegeven, omdat men anders geen rijst zou krijgen, maar de rijstgodin die de korrel in de aar brengt, is niet het sterrenbeeld Haan. Voor de To Mori is deze Oeë Alemba, voor de Oost-toradjas Lise. Wie zijn nu deze Oeë Alemba en deze Lise?

Omtrent Oeë Alemba in Mori behoeven we niet lang in twijfel te verkeerden, wie zij is. Wij hebben al gehoord, hoe zij wordt uitgenoodigd om op den akker neer te dalen. Wanneer ze na afloop van den oogst naar haar land teruggestuurd wordt, wordt zij op de volgende wijze toegesproken: „Ga nu, Rijstgodin, naar de horens van de maan; wanneer ge aan water komt, is 't goed u te baden, en ge oliet uw hoofd en eet vervolgens van den meegegeven voorraad. Na gegeten te hebben gaat ge naar de horens van de maan. Van de hoogte van uw verblijfplaats ziet ge mij; wanneer ik den stam der boomen beklop (de boomen voor den nieuwen akker vel), daalt gij neder. Breng mij wat schittert en wat doorzichtig is; wat blind is, sta dat niet toe, noch wat doof is, wat riekt en wat (de rijstkorrel) pelt (nam. rijstvogels)”. Oeë Alemba is dus de Maangodin.

Aanwijzingen, dat het geloof in een rijstgodin, die in de maan woont, vroeger meer algemeen moet zijn geweest, worden in de verhalen van Oost- en West-toradjas gevonden. Zeer verspreid in het Westen van Midden-Celebes is het verhaal, dat de eerste rijstaren gevonden werden op een waringinboom, en die waringin is geen andere dan de boom, die in de maan heet te groeien. In een ander verhaal wordt verteld, dat Lae mpanjopoe „Blaaspijpschieter”, een zoon van de maanprinses, een tak van den maanboom stuk schiet,

zoodat deze afvalt, en daardoor worden de vruchten, die eraan groeien over de aarde gestrooid. Die vruchten zijn: kralen en rijstkorrels.

Wanneer een kring om de maan te zien is, zegt men in Lage: „De oogst zal zeker gelukken, want zoo rond als de ring zal zij, die de korrels maakt, ze ronden”.

Wie is nu Lise? De Toradja literatuur is zeer rijk aan Lise-verhalen. Behalve die welke Dr. N. Adriani bijeengebracht heeft, heb ik nog andere verzameld. Misschien is het Lise-thema wel het meest uitgewerkte thema bij de Oost-toradjas. En al die verhalen zijn te herkennen als maan-mythen, al leveren ze wel eenige moeite op. Het raadselachtige in Lise is namelijk, dat ze twee naturen heeft: een goede weldoende, waarin ze de korrel in de rijst brengt, en een booze natuur, waarin zij allerlei kwaad doet. Met deze beide naturen in dezelfde persoon weten de Toradjas zelf geen weg. En dit moet de reden zijn, waarom bij sommige Oost-toradjastammen de goede natuur van Lise op zij is gezet, en zij als een uitsluitend kwade vrouw wordt voorgesteld, terwijl men bij de twee meest conservatieve stammen, de To Lage en de To Onda'e, zoowel de booze als de goede Lise erkent. Bij de andere stammen heet de vereerde Lise geen Lise meer, maar „rijstgeest”. Alleen is bij al die stammen nog in gebruik het laten weggaan van Lise; hieraan toch is gemakkelijk een reden te verbinden. „We laten haar weggaan, opdat ze ons met al haar streken geen kwaad meer zal doen”, verklaart men. Dan volgt de vraag: „Wat is zij dan op uw akker komen doen, dat gij haar na den oogst vandaar weer weg laat gaan? Wat kan Lise nog voor kwaad doen op een afgeogst en verlaten veld”? Sommigen worden dan ongeduldig en zeggen: „U vraagt ook zooveel! Zijn wij onze voorouders, die ons gezegd hebben zoo te doen”?

Uit tal van verhalen blijkt, dat de booze en de goede Lise één en dezelfde persoon is. Zoo dit: Indo i Joro, d.i. de rondtrekkende, gaat over de aarde en strooit overal vruchtbaarheid uit. Daar komt ze Lise tegen, en deze zegt: „Zeg, Indo i Joro, weet je, dat je kind zich thuis doodschreit”? Er was niets van aan, maar Indo i Joro keerde gauw naar huis terug, en daardoor is een deel van het land (bedoeld is de Poso-depressie) onvruchtbaar gebleven. Het heeft er alles van, alsof we hier met twee verschillende personen te doen hebben, maar Indo i Joro of Wetoro, welke beide namen „de rondtrekkende” beteekenen, is in verschillende Lise-verhalen de naam voor de booze Lise.

Lise staat bekend als een vrouw, die aan een andere vrouw haar man afhandig maakt door zich geheel als de ware echtgenoot, altijd een prinses, voor te doen. Oneindig zijn de bijzonderheden, die men aan de verhalen weet toe te voegen, maar de kern ervan is tot twee thema's terug te brengen:

Het eerste thema is dit: Een prins van overzee trouwt met een prinses, en brengt haar naar zijn ouders. Onderweg klimt hij in een boom om de vruchten ervan aan zijn vrouw te brengen. Gedurende zijn afwezigheid komt Lise, steekt de prinses de oogen uit, stroopt haar gelaat af, en plakt dit op haar eigen gezicht; daarna wrapt ze de prinses in zee. Lise gaat met den prins mee als zijn vrouw. Om zwanger te schijnen slikt ze 7 voorwerpen in: een kalkbus, een vuurtang, een vuurwaaijer, een els, een rijstspatel, een potlepel en een potmandje. Dan brengt ze 7 kinderen ter wereld, die allen een puntig zitvlak hebben, zoodat ze alleen recht kunnen zitten, als ze tegen iets aan leunen. Lise zelf heeft ook een puntig zitvlak, zoodat ze altijd op het voetstuk van een kookpot moet gaan zitten om in evenwicht te blijven. De prins krijgt al spoedig een afkeer van haar, omdat het afgestroopte vel gaat rieken, en omdat ze een kijverige stem en een onaangename manier van spreken heeft.

De echte prinses is intusschen aan den oever der zee aangespoeld. Daar bevalt ze van een zoon, die groot geworden zijn moeder de oogen van een visch, of een vogel bezorgt, waardoor zij weer zien kan; haar gelaat groeit aan en eindelijk heeft ze haar vroegere schoonheid en luister weer. Dan brengt de zoon den prins weer met haar in aanraking, en ze leven samen gelukkig, nadat Lise en haar kinderen zijn gedood.

Lise heet in deze verhalen altijd Lise, maar de prinses heeft nagenoeg in elke landstreek een anderen naam, en steeds een van mythische beteekenis. Dit is ook het geval in het tweede thema van de Lise-verhalen, die overeenkomen met enkele van onze sprookjes. Ik herinner hier aan het sprookje van de Ganzenhoedster: Een koningin huwt haar dochter uit aan een koningszoon. Op haar reis naar haar nieuwe tehuis wordt de prinses vergezeld door een dienstmaagd. Vóór het afscheid geeft de moeder haar dochter een lapje mede, waarop ze drie druppels van haar bloed heeft laten vallen. Onderweg weigert het kamermeisje den dienst, en zij krijgt volledig macht over haar meesteres, als deze het lapje met de bloeddruppels harer moeder verliest. Nu verwisselt de dienstmaagd haar kleeren met die van de koningsdochter, en wordt in het paleis als de bruid ontvangen, terwijl haar meesteres een jongen moet vergezellen, die de ganzen hoedt. Deze ziet het meisje het haar opmaken, dat louter goud is. Hij vertelt zijn wedervaren aan den ouden koning, die achter den waren stand van zaken komt, en de koningsdochter in eere herstelt. De dienstmaagd wordt in een vat met spijkers gedaan, dat door twee witte paarden wordt voortgetrokken.

In het sprookje van Broer en Zuster komen weer andere trekken voor, die we in de Lise-verhalen terugvinden. In dit sprookje wordt het broertje in een ree veranderd door de booze stiefmoeder, en als een jonge koning met de zuster gehuwd is, weet de stiefmoeder haar

in den oven te werpen, en haar eigen dochter voor de gemalin van den vorst uit te geven. Deze dochter heeft slechts één oog, maar ze weet dit gebrek voor den koning te verbergen door de kamer steeds donker te houden. De ware koningin komt niet om in den oven; elken nacht verschijnt zij in 't paleis om voor haar zoon en broer te zorgen. Dit wordt den koning medegedeeld; hierdoor komt hij achter het gepleegde bedrog, en herstelt zijn gemalin in eere, terwijl de valsche koningin voor de wilde dieren geworpen en haar moeder verbrand wordt.

Al deze voor ons zoo bekende trekken treffen we ook aan in het tweede thema van de Lise-verhalen: De prinses en haar slavin Lise of Wetoro leven samen in een huis. Een prins van overzee komt aangezeild om met de prinses te trouwen. Lise begeert hem tot man. Ze laat haar naald onder het huis vallen, en verzoekt de prinses die te halen. Deze doet dit, maar terwijl ze zich voorover buigt, giet Lise gesmolten hars uit de fakkel over haar hoofd, zoodat dit zwart wordt. Dan doet Lise de mooie kleeren van de prinses aan, en zegt, dat deze haar slavin is. Lise wordt dan vorstin, terwijl de echte prinses de rijstvogels uit den akker moet jagen. Hier krijgt ze langzamerhand haar oude schoone gelaat terug. De slaaf die haar dagelijks haar eten brengt, ziet haar gouden lokken, en vertelt dit den vorst. Naar aanleiding van deze kennisgeving stelt de vorst een onderzoek in, waardoor hij tot de ontdekking komt, dat hij door Lise bedrogen is. De ware prinses wordt van den akker gehaald en in eere hersteld, en Lise wordt verbrand.

In deze verhalen hebben we zonder twijfel met maanmythen te doen. De prinses is de wassende maan, die tot volle heerlijkheid gekomen (bij volle maan) met de zon huwt. Nu komt Lise uit den boom, die in de maan groeit, ontnemt aan de prinses haar heerlijkheid, en bekleedt er zichzelf mee (of schuift haar dochter voor haar in de plaats). Hiermee is de afnemende maan bedoeld. Deze wordt hoe langer hoe leelijker, kan niet zitten door haar puntig zitvlak, waarmee de horens van de maansikkel worden bedoeld. Tenslotte wordt ze weer door de wassende maan overwonnen. Wat er van haar over is, wordt verbrand in den gloed van den dageraad, of ze wordt met honderden gloeiende priemen (de eerste zonnestralen) doorstoken.

Alvorens nader aan te toonen, hoe deze gedachte van de wassende en de afnemende maan door de Toradjas wordt toegepast, moet ik erop wijzen, dat het pas ontvouwde beeld van de beide Lise's niet altijd zoo eenvoudig is, en ook andere oplossingen mogelijk maakt.

In de Lise-verhalen namelijk vinden wij niet altijd één Lise naast de prinses. Soms is het Lise met haar 6 zusters, dan weer zijn het 7 zusters, van wie 6 Lise heeten en slecht zijn, maar de zevende goed

is. Deze, die in de verhalen meestal met den naam van „De zevende” wordt aangeduid, huwt dan met een of ander dier, dat zich later ontpopt als een prins. Met die 7 worden zonder twijfel de Pleiaden bedoeld, vermoedelijk met de maan erbij gerekend, want de Toradjas weten ook, dat het genoemde sterrenbeeld slechts zes met het bloote oog waarneembare sterren telt. De Pleiaden worden dus òf als de kinderen, of als zusters van de maan beschouwd¹⁾. Hoe dan ook, de combinatie met de maan van het voornaamste deel van het sterrenbeeld Haan, dat in nauw verband staat met de zon, is opmerkelijk. We moeten hierin vermoedelijk een poging zien om twee voorstellingen met elkaar te vereenigen, namelijk die waarin de zon de gever van de korrel in de rijst is, zooals we die in het Westen van Midden-Celebes hebben aangetroffen, met die, waarin de maan als zoodanig wordt beschouwd, zooals in 't Oosten van dit land het geval is.

In de mythen van Lise en van den Haan vinden we verscheiden meerdere voorbeelden van die poging. Zoo wordt in een der verhalen de prinses door Lise gedood; ze herleeft in allerlei gedaanten, eindelijk in die van een kip, die een ei legt in het mandje waarin Grootmoeder haar rijst bewaart. Nu moet naar analogie van den gewonen loop der dingen uit dat ei de Haan voortkomen, die dan later naar den hemel verhuist; maar neen, uit dat ei herleeft de maanprinses, die dan opnieuw het hart van den prins wint.

Laat mij nog één voorbeeld noemen van de bedoelde combinatie, en wel van de Zuid-toradjas. Daar krijgt de prinses het ei mee. Als ze gedood is, breekt het ei open, en daaruit komt de haan, die de prinses weer levend maakt (een zeer sprekende trek van de zon, die de doode, d.i. slapende menschen wakker, levend, maakt). Tenslotte weet de Haan niet wat hij met Toeladidi, de prinses, moet doen, en dan zegt hij: „Ga gij nu maar in de maan wonen”.

Nog één mogelijkheid tenopzichte van de beide Lise's moet ik hier noemen, namelijk, dat de goede Lise de maan, en de booze Lise een andere planeet zou zijn, en dan zou deze geen andere dan Venus kunnen wezen. Inderdaad verdient deze ster den naam van Venus bij de Toradjas, want men heeft een voorstelling van haar als van de godin der liefde. Deze reputatie echter heeft ze te danken aan de omstandigheid, dat jonge mannen, die op liefdesavontuur uitgaan, dit het liefst doen in haar licht, omdat maanlicht te sterk is, en dus meer kans geeft op ontdekking.

Bovendien speelt Venus bij de Oost-toradjas geen rol bij den landbouw, bij de West-toradjas slechts een heel geringe en dan slechts op een enkele plaats.

Zoo komen wij eindelijk tot onze conclusie, dat alle trekken in

¹⁾ Er is ook een verhaal, waarin gezegd wordt, dat de maan een dochter van Lise is. Het meisje werd zóó kwalijk door haar moeder behandeld, dat ze wegliep, en naar den hemel verhuisde, waar ze de maan werd.

de mythen, waarvan ik slechts enkele heb genoemd, op ongezochte wijze te verklaren zijn, als we in de goede en de slechte Lise de wassende en de afnemende maan zien. Dit blijkt ook uit de volgende trekken.

In één verhaal is de zoon der prinses Boti lamoe-lamoe „geheimzinnige aap”, dit is het donkere deel in den maansikkel. Hij wil zijn moeder haar oogen terug bezorgen; daartoe schiet hij met het blaasroer een visch, en brengt haar de oogen van dit dier. Ze kan er wel iets mee zien, maar nog niet heel goed. Den volgenden dag kan ze al wat beter zien. Dit herhaalt zich enkele malen, totdat haar oogen weer geheel helder zijn, d.i. dan is de maan groot geworden.

In een ander verhaal wordt de prinses Sintji madeto door haar slavin Wetoro (Lise) zwart gemaakt met hars uit de fakkel. Ze moet dan de rijstvogels op den akker verjagen. Als dan eens een *kabilasa* (een gezant van den vorst) eten aan haar gaat brengen, ziet hij haar slapende: het gelaat blank en schitterend, en het hoofdhaar lang en als goud, waarmee de wind speelt. De *kabilasa* geeft daarvan kennis aan den Datoe. Zeven dagen achtereen stuurt deze een gezant om naar de vermeende slavin te kijken, en de berichten omtrent haar worden steeds mooier (de wassende maan wordt steeds voller). Dan gaat hijzelf en huwt haar.

De prinses Ana iloe „weeskind” komt in den tempel, en als ze weer weggaat, spuwt ze tegen het breedtevlak (*bamba*) van het dak (de huizen der Oost-toradjas staan met de nok Oost-West), en dan vat dit vuur, maar Ana iloe is verdwenen (de volle maan die 's morgens ondergaat en de opgaande zon, die het dak in gloed zet).

Lagoni en zijn vrouw, de maanprinses, zullen hun akker planten. Maar de zusters der prinses (de Pleiaden) willen niet helpen. Dan hakt Lagoni twee trossen pinang af, een met rijpe en een met half rijpe noten. Hij klopt op de eerste, en daaruit komen volwassen mannen en vrouwen; hij doet hetzelfde op de tweede, en daaruit komen jonge menschen. Den heelen nacht wordt door-gewerkt, en als de morgen aanbreekt, worden de helpers weer in de pinangtrossen gedaan.

Als de maanprinses Boea lante „de vrucht van het huis” met den prins gaat trouwen, komen haar zes zusters (de Pleiaden) op bezoek. Boea lante laat ze wachten, en als ze eindelijk verschijnt en naar haar zusters toegaat, vallen ze flauw (hun glans wordt door het maanlicht verduisterd). Maar als ze weer weggegaan is, komen ze bij.

In de praktijk treedt ook duidelijk aan den dag, dat wij met een maanmythe te doen hebben: de dagen van de wassende maan zijn goed voor den landbouw; de verboden dagen, waarop men geen akkerwerk mag verrichten, omdat hierdoor het gewas zou mislukken, liggen alle in de tweede helft van den maanloop, in het deel van de slechte Lise. De wassende maan wil, dat het leven der menschen zal

zijn als het hare, dat zij zullen herleven, nadat zij gestorven zijn. Maar Lise, de afnemende maan, maakt zoo'n geweldig leven op de rijstblokken, als de Schepper aan de menschen komt vragen, of zij telkens aan het eind van hun leven weer jong willen worden, dat zij de vraag niet verstaan, en dus geen antwoord geven, waaruit de Schepper besluit, dat de menschen zoo iets niet willen, en het bij 't oude blijft. Vroeger groeiden op den akker alleen paddestoelen als onkruid, die den mensch nog een smakelijk voedsel verschaffen. Maar Lise gleed eens op een paddestoel, de gave van de wassende maan, uit, en daarom vervloekte zij ze, en schiep het onkruid om de rijst te verdueren. Vroeger maakte een halve korrel rijst een pot vol; Lise maakte, dat men duizenden korrels noodig heeft om een pot vol te krijgen. Lise was het, die de draagmanden, die zich eertijds vanzelf voortbewogen, de bijlen, hakmessen en wiedzijzers, die vroeger uit zichzelf het werk deden, liet schrikken (door plotseling te verschijn te komen, zooals de afnemende maan in de duisternis doet), zoodat ze hun wondervermogen kwijtraakten. Lise ook was het, die rotanafval in de sagoboomen stopte, zoodat men het merg er nu uit moet kloppen en wasschen, terwijl men eertijds de reine sago uit de boomen haalde.

Opmerkelijk is, dat men bij de West-toradjas de Lise-figuur niet kent. Daar waar men er bij de Lore-groep van vertelt, zijn deze verhalen duidelijk van de oostelijke bureu overgenomen. Nu wij weten, dat de maan bijna geen rol speelt in hun voorstellingen omtrent den rijstbouw, kan ons dit niet verwonderen. En ook kan het ons niet meer bevreemden, dat de Oost-toradjas, het dubbele karakter van de maan niet meer begrijpende, Lise tot een afzonderlijken persoon hebben gemaakt.